

СУБСТАНТывАЦыЯ ЯК АДзІН СА СПОСАБАЎ СЛОВАЎТВАРЭННЯ АКАзІЯНАЛІЗМАЎ У ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАХ А. РАЗАНАВА

М. А. Самсонава

(Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова»,
кафедра агульнага і славянскага мовазнаўства)

У артыкуле вызначаецца роля аказіяналізмаў А. Разанава, створаных спосабам субстантывацыі, звяртаецца ўвага на ўстойлівыя і аказіянальныя субстантываваныя адзінкі, адзначаецца іх экспрэсіўнасць, яркая вобразнасць, эмацыйная афарбоўка, указваецца іх здольнасць ўплываць на фарміраванне індывідуальна-аўтарскага стылю.

Сучасныя пісьменнікі актыўна выкарыстоўваюць усе магчымасці мовы для стварэння найбольш яркіх і красамоўных вобразаў, а таксама для фарміравання індывідуальна-аўтарскага стылю. Мова мастацкай літаратуры ўзбагачаецца разнастайнымі новымі словамі і выразамі на прычыне патрэбы ў незвычайных выразных сродках. Утварэнне аказіяналізмаў – гэта пастаянны і бесперапынны працэс. Неабходна звярнуць увагу на тое, што пры аказіянальным словаўтварэнні выкарыстоўваюцца не толькі словаўтваральныя сродкі мовы, але і словаўтваральныя сродкі маўлення. Гэта азначае, што аказіяналізмы могуць стварацца як з дапамогай стандартных (традыцыйных), так і з дапамогай нестандартных (нетрадыцыйных) спосабаў словаўтварэння.

Найбольш шырокае выкарыстанне пры індывідуальнай словатворчасці атрымалі такія традыцыйныя спосабы словаўтварэння, як афіксацыя, складанне, канверсія і яе тыпы. Сярод індывідуальна-аўтарскіх наватвораў А. Разанава асабліваю цікавасць выклікаюць аказіяналізмы, створаныя спосабам канверсіі.

Згодна з “Поўным слоўнікам лінгвістычных тэрмінаў” Т. В. Мацвеевай, канверсія – гэта “ўтварэнне слоў шляхам змены іх першапачатковай часцінамоўнай прыналежнасці, г. зн. шляхам пераходу ў іншую часціну мовы” [1, с. 154]. Субстантывацыя ўяўляе сабой адзін з найбольш распаўсюджаных выпадкаў канверсіі, якую лінгвісты разглядаюць як лексіка-граматычную з’яву, што базіруецца на сінтаксісе.

Услед за В. С. Ахманавай, пад *субстантывацыяй* мы разумеем пераход у разрад назоўнікаў слоў іншых часцін мовы па прычыне набытай здольнасці непасрэдна указваць на прадмет [2, с. 460]. Варта адзначыць, што пры субстантывацыі прадметнасць адзінак выяўляецца не фармальна ў іх структуры, а з дапамогай іх семантычнай і сінтаксічнай пазіцыі ў тэксте.

Пры субстантывацыі аўтар атрымлівае магчымасць у адным слове сканцэнтраваць сэнс цэлага сказа, а часам і некалькіх, не перагружаючы пры гэтым тэкст лішнімі апісаннямі або тлумачэннямі.

Па ступені замацаванасці ў мове субстантываваныя адзінкі падзяляюцца на *ўстойлівыя* і *аказіянальныя*. У семантычнай структуры ўстойлівых субстантывавanych адзінак адбываецца змена сэнсавай структуры слова, пераважае прыкмета субстанцыі, што ўласціва назоўніку. Падобныя адзінкі настолькі часта ўжываюцца ў мове, што іх новае значэнне замацоўваецца і фіксуецца ў слоўніку.

Аказіянальныя субстантываваныя адзінкі існуюць ва ўмовах пэўнага кантэксту або сітуацыі, набываючы непасрэдна ў гэтай маўленчай сітуацыі прыкметы назоўніка. Такім чынам, аказіянальныя субстантываваныя адзінкі ствараюцца для пэўнага кантэксту і абслугоўваюць імгненныя патрэбы маўленчай сітуацыі, не прэтэндуючы на далейшую агульнаўжывальнасць.

Да ўстойлівых субстантывавanych адзінак А. Разанава, зафіксаваных слоўнікамі, адносяцца прыметнікі, у якіх прысутнічае семантычны кампанент 'чалавек': *Работу, што пакінем, наступны данясе* [3, с. 23]; ... *не табой пагарджалі – горбам, а цябе шкадавалі: няшчасны лёс, а ён жа яшчэ малое...* [3, с. 146].

Семантыка аказіянальных субстантывавanych моўных адзінак складаецца з іх першааснага значэння і таго кантэксту, у які яны ўключаюцца. Дзякуючы нечаканаму ўжыванню розных часцін мовы ў ролі назоўніка, аўтар прымушае чытача кожны раз па-новаму асэнсоўваць іх змест, ілюстрацыяй чаго могуць быць наступныя прыклады субстантывацыі прыметнікаў: ... *у выпадковасці адчайнай невыпадкавае* зусім [3, с. 12]; *Паўстань, расніся, уваскрэсні і немагчымае зрабі!* [3, с. 12]; *І за табой бязмоўнае: кахаю!..* [3, с. 35]; *Як бянтэжыць між звыклых трапецый, між настільных канструкцый, між... – што калоціцца і трапеча, нетутэйшае... Богам звыш...* [3, с. 47]; *У прызначаны час на зямлю пераможнае заступіла...* [3, с. 139]; *А пакуль апаражняць напоўненае мушу і напаўняць парожняе...* [3, с. 143]; *Гледачы разглядаюць сябе: відоўня... Непароджанае – ўначы* [3, с. 177]; *А сэрцу біцца у замкнёнае: не адамкне...* [3, с. 178]; *Паруш ваду – патайнае парушыш* [3, с. 180]; займеннікаў: *Карэнне і лісце. Большак жыцця зямнога. Цябе сустрэне Ёсё, а правядзе Нічога* [3, с. 79]; ... *але гэтае слова было пра тое* [3, с. 146]; *Задумай велічную справу і абвясці: Іду на вы!* [3, с. 16]; *Размова пра нешта, што доўжыцца з веку ў век, але не можа ні скончыцца, ні пачацца* [3, с. 191]; прыслоўяў: ... *і той, хто ўваходзіць у новае становішча, у новую веру: з "нідзе" – у "дзе", з дня – у "дзень добры", з двара – у "дзяржаву"* [3, с. 372]; ... *вернецца заўтра ва ўчора спасцігаць неспасцігнуты міг* [3, с. 372]; *Усе ведалі, дзеля чаго дакараюць, а Тэкля не ведала д з е л я; усе бачылі адначасна цяпер і потым і бачылі параўнанне, а Тэкля мяне проста бачыла* [3, с. 163]; выклічнікаў: ... *Празрыста ходзіць над прадоннем напаўзабытае "ура"* [3, с. 25].

Аказіянальныя субстантываты А. Разанава з'яўляюцца моўнымі выразнікамі ўнутранага стану паэта, па якіх будуецца адносіны аўтара з прасторай. Пры пабудове прасторова-часавай парадыгмы аўтарскай моўнай карціны свету аказіянальныя субстантываты служаць для выражэння асноўных лінгвафіласофскіх антыномій: быцця – небыцця, пустэчы – паўнаты, далёкага – блізкага, жывога – мёртвага, мінулага – будучыні (*Усё – Нічога, нідзе – дзе, заўтра – ўчора, тутэйшае – нетутэйшае, напоўненае – парожняе*).

Аказіянальнай субстантывацыі падвяргаюцца не толькі ўзуальныя словы, але і лексічныя аказіяналізмы, што з'яўляецца высокай ступенню экспрэсіі. Пры аказіянальнай субстантывацыі пераход заўсёды кантэкстуальна абумоўлены, напрыклад: ... *Юліна – Юлі, табе – Карпячовае і слімаковае – слімаку...* [3, с. 149]. Аказіянальныя субстантываты нясуць у сабе большую ступень экспрэсіўнасці, чым устойлівыя. Неабходна адзначыць, што пры параўнанні ўстойлівых і аказіянальных субстантыватаў другія адносна першых маюць часовы характар і залежнасць ад паэтычнага кантэксту. Ужыванне аказіянальных субстантыватаў надае паэтычнаму тэксту дадатковую сэнсавую і эмацыйную афарбоўку.

Асноўнай прычынай стварэння аказіяналізмаў спосабам субстантывацыі стала адсутнасць у мове лексічных адзінак, здольных перадаць неабходнае аўтару значэнне. Так з'яўляюцца складаныя славесныя вобразы, якія паэт выкарыстоўвае для перадачы адценняў перажыванняў лірычнага героя. Незвычайнасць формы слова ўзмацняе семантыку адзінкі і звяртае на сябе ўвагу чытача.

Для А. Разанава характэрна пастаяннае імкненне найбольш дакладна, выразна перадаць разнастайнасць чалавечых пачуццяў. Аказіянальнае ўжыванне узуальных слоў розных часцін мовы ў ролі назоўніка абумоўлена імкненнем да экспрэсіўнасці, дасягнення пэўнага стылістычнага эфекту і выкарыстоўваецца А. Разанавым у якасці арыгінальнага стылістычнага прыёму, для найбольш поўнага адлюстравання думкі, пачуццяў, унікальнасці маўленчай сітуацыі, паколькі традыцыйныя лексічныя сродкі не ва ўсіх выпадках задавальняюць аўтара.

Літаратура

1. Матвеева, Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д. : Феникс, 2010. – 562 с.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Разанаў, А. Танец з вужакамі: выбранае / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 462 с.